

*До спеціалізованої Вченої ради Д 41.086.01
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ВІДГУК

офіційного опонента

**на дисертаційне дослідження Чекмарьової Лариси Юріївни на тему:
«Страхування професійної відповідальності адвоката», подане на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю
12.00.10 - судоустрій; прокуратура та адвокатура**

Актуальність теми дослідження. Дотримання міжнародних стандартів адвокатської професії та захисту прав людини є головною вимогою щодо подальшого розвитку інституту адвокатури. Результати сучасної реформи адвокатури за останні декілька років залишаються суперечливими та свідчать про складності в організації цього процесу у відповідності до визнаних європейських та світових стандартів регулювання адвокатської професії. У процесі розвитку нормативно-правового регулювання та втілення основних професійних принципів діяльності адвокатів слід говорити не просто про виконання та дотримання адвокатурою європейських стандартів. Проблематика євроінтеграційного та глобалізаційного розвитку адвокатської діяльності потребує постійного розширення сфери та рівня професійної відповідальності юристів, підвищення гарантій надання професійної правничої допомоги.

У результаті появи в Україні величезної кількості адвокатів, відмічається зниження загального рівня якості наданих послуг, що не відповідають визнаним стандартам якості. Так, юридичний ринок сьогодні перенасичений, однак попит на якісну допомогу постійно зростає і рівень навантаження професійних фахівців дуже високий. Слід зазначити, що вартість послуг низької якості нижча та більш доступна для широкого загалу, а отже й підтримується попит з боку суспільства,

де остаточно не сформоване бачення того, наскільки важливою є якість правничої допомоги.

У контексті європеїзації національної юридичної спільноти, подальшого реформування інституту адвокатури постає низка проблем, серед яких найбільш актуальними залишаються питання запровадження в Україні інституту страхування професійної відповідальності адвокатів, що має за мету як захист адвокатів, так й захист майнових інтересів осіб, яким надається правнича допомога. Варто підтримати позицію авторки, що не зважаючи на величезний потенціал, об'єктивні передумови та актуальність, таке страхування поки що не отримало належного розвитку в нашій державі, на відміну від зарубіжних країн, насамперед держав-членів Європейського Союзу, законодавство яких в переважній більшості не лише передбачає таке страхування, але й закріплює його обов'язковість. Так, добровільним страхування адвокатської діяльності є у лише кількох країнах Європейського Союзу (Греції, Іспанії, Латвії). Такий стан речей відповідає як Загальному кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (розділ 3.9.1), так і практиці Європейського суду з прав людини (справа *Граціані-Вейсс проти Австрії* (2011)). Наприклад, суди у Німеччині регулярно посилюють вимоги до рівня професійної сумлінності адвокатів, таким чином, що навіть найбільш незначне професійне упущення може тягти за собою стягнення з них значних сум у порядку відшкодування заподіяної шкоди.

Відповідно до положення директиви 98/5/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи від 16.02.1998 про полегшення практики адвоката в іншій державі-члені, держава, яка приймає адвоката, має право зобов'язати його застрахувати свою діяльність або вступити у фонд, котрий гарантує таке страхування згідно з правилами цієї держави¹. Ця вимога є необов'язковою в разі, якщо адвокат доведе, що у своїй країні він має рівноцінне страхування чи іншу форму гарантії цивільної відповідальності. Якщо ж таке страхування або гарантія недостатні,

¹ Директива 98/5/ЄС Європейського Парламенту и Совета Европейского Союза от 16 февраля 1998 г. об упрощении порядка осуществления на постоянной основе адвокатской профессии в ином государстве-члене, нежели то, где была приобретена квалификация. URL: <http://europa.eu.int/eur-lex>

держава, яка приймає адвоката, має право зобов'язати його додатково здійснити страхування на непокриту частину.

Національне законодавство не містить норм, які регулювали б страхування професійної відповідальності адвокатів. У рамках проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» було розроблено проект Моделі страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні.

Враховуючи відсутність достатніх досліджень інституту страхування професійної відповідальності адвокатів, необхідність вдосконалення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, важливість питань страхування професійної відповідальності адвокатів в процесі реформування адвокатури, зокрема, та судово-правової реформи загалом, дослідження вказаних проблем є вельми своєчасним і доречним, що й обумовлює актуальність представленої до захисту дисертаційної роботи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації визначається тим, що вони підтверджені певними науковими доказами, емпіричними фактами та є переконливими. Детальне ознайомлення з текстом дисертації і публікаціями Л.Ю.Чекмарьової дає підстави стверджувати, що підхід дисертантки до аналізу предмету дослідження відзначається фундаментальністю та ґрунтовністю, а висловлені пропозиції та рекомендації є достовірними.

Викладені у роботі наукові висновки та рекомендації, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, мало розробленими в юридичній науці і є перспективними для дослідження. Об'єкт та предмет дослідження визначені коректно. Відповідно до предмету (страхування професійної відповідальності адвоката) та об'єкту (адвокатура як явище правової дійсності), визначених у роботі, метою дисертаційного дослідження є дослідження теоретичних положень та вироблення обґрунтованих наукових пропозицій стосовно страхування професійної відповідальності адвоката.

Для досягнення зазначеної мети Л.Ю.Чекмарьовою було сформульовано низку дослідницьких завдань: визначити стан наукових досліджень за темою дисертаційної роботи, розкрити його методологічні засади і предмет; розкрити генезис розвитку страхування професійної відповідальності адвоката в Україні; з'ясувати теоретичну основу професійної відповідальності адвоката; визначити правову природу страхування професійної відповідальності адвоката; охарактеризувати моделі страхування професійної відповідальності адвоката на досвіді зарубіжних країн та визначити перспективи їх запровадження в Україні; охарактеризувати елементи договору страхування професійної відповідальності адвоката (умови, суб'єкт, об'єкт); визначити механізм виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката; сформулювати пропозиції з удосконалення законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність та практики його застосування.

Реалізуючи ці завдання, Л.Ю.Чекмарьова проаналізувала широкий спектр проблем, пов'язаних із дослідженням теоретичних та прикладних аспектів, пов'язаних із запровадженням страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні, що підтверджується архітектонікою роботи та змістом відповідних структурних елементів. Дисертація має логічну структуру, яка дозволила авторці розкрити вказані дослідницькі завдання та досягти поставленої мети.

Дисертаційне дослідження Л.Ю.Чекмарьової заповнює певну прогалину в галузі вивчення страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. Зроблені автором висновки та сформульовані пропозиції, які загалом є переконливими, ґрунтуються на системному аналізі численних норм міжнародного та національного законодавства.

Список використаних джерел налічує 235 найменувань.

Ретельне ознайомлення з дисертацією Л.Ю.Чекмарьової дає підстави для висновку про відсутність у її роботі положень, які можуть бути витлумачені як порушення академічної доброчесності.

Методологічна основа дослідження. Високий ступінь вірогідності та наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження також забезпечено завдяки використанню відповідних наукових методів пізнання, серед яких: всезагальний філософський метод; загальнонаукові методи; спеціальні методи; часткові методи правової науки.

При написанні дисертації Л.Ю. Чекмарьова синтезувала загальнонаукові методи пізнання та спеціальні методи юридичної науки. За допомогою діалектичного методу в роботі досліджено проблеми запровадження страхування професійної відповідальності адвоката в усій їх складності та суперечливості, а також визначено шляхи розв'язання цих суперечностей у процесі подальшого вдосконалення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Історико-правовий метод надав можливість авторці прослідкувати генезис розвитку страхування професійної відповідальності адвоката в Україні; порівняльно-правовий (компаративний) метод дозволив зіставити законодавство зарубіжних країн щодо страхування професійної відповідальності адвоката, проаналізувати існуючі моделі страхування у цій сфері.

За допомогою логіко-правового методу Л.Ю. Чекмарьова дослідила зміст окремих норм законодавства щодо страхування професійної відповідальності адвоката, які стосувалися теми дисертаційної роботи, застосування статистичного методу дозволило дисертантці дослідити кількісні дані окремих аспектів діяльності адвокатури.

Конкретно-соціологічний метод надав можливість авторці провести анкетування серед адвокатів та з'ясувати їх думку стосовно актуальних проблем страхування професійної відповідальності адвоката, наприклад, ставлення до запровадження страхування професійної відповідальності адвоката.

У свою чергу, метод теоретичного моделювання дав змогу Л.Ю. Чекмарьовій визначити напрями удосконалення чинного законодавства в контексті теми дисертаційного дослідження.

Обрана авторкою методологія дозволила здійснити на високому рівні наукове дослідження проблем страхування професійної відповідальності

адвокатів, у результаті якого отримані науково обґрунтовані висновки, положення і рекомендації.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що дана дисертація є першим вітчизняним монографічним дослідженням страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. Внаслідок проведеного дослідження зроблено нові наукові висновки щодо страхування професійної відповідальності адвоката, запропоновано внести зміни до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

До положень дисертації, які, безспірно, характеризуються елементом новизни, та, на мій погляд, допомагають вирішити ряд важливих теоретичних і практичних проблем, належать, зокрема, такі результати дослідження:

1. Розроблене авторкою визначення «професійна відповідальність адвоката», під якою вона пропонує розуміти різновид професійної відповідальності, який полягає у отриманні адвокатом, у разі умисного чи недбалого невиконання або неналежного виконання ним своїх професійних обов'язків, несприятливих для себе наслідків у вигляді санкцій і заходів, спрямованих на відновлення порушених прав та інтересів клієнта та відшкодування йому завданої шкоди.

2. Варто підтримати позицію дисертантки, що основною метою страхування професійної відповідальності адвоката є захист майнових інтересів як адвоката, так і захист майнових інтересів клієнта, у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням адвокатом професійних обов'язків.

3. Актуальними є пропозиції дисертантки щодо розробленого переліку визначальних рис страхування професійної відповідальності адвоката.

4. Цікавими та слушними є висновки авторки щодо необхідності поетапного запровадження страхування професійної відповідальності адвоката: на першому етапі – добровільного страхування – з метою визначення ефективності його реалізації в Україні і лише згодом, після усунення недоліків, виявлених у ході правозастосування – обов'язкового страхування.

5. Логічною є пропозиція авторки щодо необхідності прийняття Положення про страхування професійної відповідальності адвоката та Договору про

страхування професійної відповідальності адвоката, проекти яких дисертантка наводить у Додатках.

6. Заслугує на позитивне схвалення сформульована у роботі пропозиція щодо визначення варіантів виплат страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката у позасудовому (претензійному) та судовому порядку.

Заслугують на підтримку й інші положення, сформовані у дисертації, які відповідають вимогам наукової новизни.

Повнота викладу результатів досліджень в опублікованих працях.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 19 опублікованих роботах, зокрема 7 наукових статтях, які опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 статті - у науковому періодичному виданні іншої держави, 11 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Дисертаційне дослідження виконане автором самостійно.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що теоретичні висновки та практичні пропозиції, сформульовані у дисертаційному дослідженні, можуть бути використані: у *науково-дослідній сфері* – як теоретична основа для подальших наукових досліджень, присвячених проблематиці удосконалення страхування професійної відповідальності адвоката, а також інших проблем адвокатської діяльності; *правотворчій діяльності* – як для внесення змін та доповнень до норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», процесуальних кодексів та інших правових актів, що регламентують професійну діяльність адвоката, так і для подальшого вдосконалення Правил адвокатської етики; *правозастосовній діяльності* – у професійній діяльності адвоката, а також у практичній діяльності органів адвокатського самоврядування; *навчально-методичній діяльності* – при викладанні в навчальних закладах дисциплін: «Адвокатура України», «Історія адвокатури», «Адвокатська етика», «Адвокатура в системі надання безоплатної

правової допомоги», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Основні положення та теоретичні висновки, на яких базується дослідження, а також рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства обговорювалися на засіданнях кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія». Окремі результати дисертації також були оприлюднені на наукових та науково-практичних конференціях.

Зауваження щодо змісту дисертації. Не зупиняючись на досягненнях та позитивних моментах виконаної дисертаційної роботи, загалом позитивно оцінюючи рецензовану працю, необхідно звернути увагу на окремі протиріччя та дискусійні положення, які, на мій погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних роз'яснень під час захисту дисертації, а саме:

1. Аналізуючи стан наукового дослідження обраної проблематики у підрозділі 1.1. «Страхування професійної відповідальності адвоката у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів», авторка акцентує увагу на роботах науковців, які досліджували питання становлення адвокатури, роботи яких були присвячені тематиці організації адвокатури, тощо, але при цьому не звертається до аналізу наукових праць, у яких досліджувалися питання теми її роботи. Так, авторка не посилається на докторську дисертацію Святоцької В.О. на тему «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження» за спеціальністю 12.00.10 (судоустрій; прокуратура; адвокатура), монографію авторки, яка вийшла у 2019 року, та інші її роботи, у яких йдеться про страхування адвокатської діяльності як один з європейських стандартів, що потребує запровадження в Україні (наприклад, Вільчик Т., Святоцька В. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему. Право України. 2019. № 12: с. 54-59 та інші). Відсутні посилання на останні роботи вказаної авторки й у тексті дисертації.

Крім того, викладення матеріалу у даному підрозділі не відрізняється логічною послідовністю та системністю, оскільки дисертантка розглядає вперемішку кандидатські та докторські дисертації, повертається до аналізу названих вже раніше робіт.

2. На стор. 57 роботи (розділ 2.1.) дисертантка розглядає обрану тематику відповідно до такої класифікації (критеріїв): 1) статистичних даних кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, 2) матеріалів судової практики, 3) законопроектів, 4) наукової думки дослідників, 5) анкетних даних опитаних адвокатів. На мою думку, логічним було б викладення проблем «Генезису розвитку страхування професійної відповідальності адвоката в Україні» розпочати саме з питань стану законодавчого забезпечення вказаного інституту, який дисертантка характеризує наступним чином: *«немає чіткого закріплення в законодавстві такого виду страхування, як страхування професійної відповідальності адвоката»* (стор. 56). Але в чому полягає «нечітке закріплення...», авторка, на жаль, не розкриває. Більш того, на стор. 69 дисертантка вказує, що *«на відміну від більшості зарубіжних країн, законодавство України не передбачає страхування професійної відповідальності адвокатів»*. Бажано було б почути думку авторки з цього приводу під час захисту роботи.

Крім того, вказаний вище перелік критеріїв розвитку страхування професійної відповідальності адвоката в Україні логічно було б доповнити аналізом принципів адвокатської діяльності, який авторка вважає *«необхідним для отримання найбільш повного розуміння страхування професійної відповідальності адвоката»* і якому присвячена значна частина підрозділу 2.1.

3. На стор. 69 авторка стверджує, що в Україні існує інститут страхування професійної відповідальності адвоката: *«важливим механізмом відшкодування майнової шкоди інтересам клієнта є інститут страхування професійної відповідальності адвоката»*, але при цьому не наводить жодних аргументів на

підтвердження існування вказаного інституту, що входить до проблематики дисертаційного дослідження. Більш того, авторка сама стверджує, що *«на відміну від більшості зарубіжних країн, законодавство України не передбачає страхування професійної відповідальності адвокатів»*. Якщо звернутися до визначення дефініції «правовий інститут», то остання передбачає, зокрема існування відокремленої всередині галузі права групи *юридичних норм*, об'єднаних певною спільністю ознак регульованого ними виду однорідних суспільних відносин. Виходячи з того, що *«законодавство України не передбачає страхування професійної відповідальності адвокатів»*, то наскільки правомірним є твердження про існування відповідного інституту в Україні?

4. На стор. 80 роботи вказується, що «адвокат, як учасник правовідносин зі спеціальною правосуб'єктністю, є суб'єктом різних видів юридичної відповідальності, а саме: *адміністративної, дисциплінарної, кримінальної та цивільно-правової*, оскільки несе відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків. Слід погодитися з Р.Г. Мельниченко, який характеризує інститут професійної відповідальності адвокатів як *синтез декількох видів юридичної відповідальності*». А на наступній сторінці дисертантка погоджується з іншою думкою, висловленою Н.М. Бакаяною, яка ототожнює професійну відповідальність адвоката виключно із дисциплінарною: *«Ототожнення професійної відповідальності виключно з дисциплінарною приведе до досягнення необхідних наслідків»*. При цьому предметом страхування професійної відповідальності адвоката авторка визнає *юридичну відповідальність адвоката* (стор. 128).

На нашу думку, під час здійснення адвокатом професійної діяльності він може бути притягнений не тільки до дисциплінарної, але й до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Вказані види юридичної відповідальності можуть знайти своє відображення у наступних нормах чинного законодавства України, наприклад: ст. 185-3 КУпАП України прояв неповаги до суду; ст. 185-11 КпАП України розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи,

взятої під захист та інші; ст. 232 КК України розголошення комерційної або банківської таємниці; ст. 232-1 КК України незаконне використання інсайдерської інформації; а також статтях 358, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 376, 382 та інших КК України.

Вважаємо, що у роботі доцільно було б чітко висловити авторську позицію щодо співвідношення професійної відповідальності адвоката та інших видів юридичної відповідальності: дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, які на теперішній час передбачені чинним законодавством.

5. В підрозділі 2.4 надається класифікація моделей страхування професійної відповідальності адвоката за: 1) підставами волевиявлення (добровільність чи обов'язковість, змішана система, яка поєднує в собі як обов'язкову, так і добровільну підставу волевиявлення); 2) правовою природою відповідальності (договірної та недоговірної (деліктної) відповідальності), 3) страховими ризиками (пошкодження майна клієнта, порушення строків надання правничої допомоги, професійної некомпетентності, невиконання своїх професійних обов'язків); 4) організаційною формою діяльності страхувальника (адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання); 5) правовим статусом страховика (індивідуальне, колективне, самострахування); 6) правовим статусом клієнта (захистом майнових інтересів тільки конкретно визначеної особи чи захистом майнових інтересів необмеженого кола осіб); 7) механізму відшкодування шкоди (судовий, позасудовий чи змішаний порядок).

Водночас авторка не підсумовує, яка саме модель, на її думку, є найбільш прийнятною в Україні, тому на публічному захисті хотілося би почути думку автора щодо цього питання.

Окрім того, здобувачка в цьому підрозділі аналізує зарубіжний досвід правового регулювання страхування професійної відповідальності адвоката у країнах колишнього СРСР та країнах-членах ЄС, проте не висловлює авторську

позицію, досвід якої країни чи країн вартий запровадження в Україні.

Наведені міркування не впливають на високу оцінку дисертаційного дослідження Лариси Юріївни Чекмарьової, не знижують його наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на привернення уваги дисертантки до ще недосліджених аспектів наукової проблеми.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Це обумовлене великою кількістю проаналізованих здобувачем джерел, апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях, а також використанням сучасних загальнонаукових і конкретно-наукових методів дослідження.

Висновок. Представлена до захисту дисертаційна робота Лариси Юріївни Чекмарьової «Страхування професійної відповідальності адвоката» є самостійною завершеною науково-дослідною працею, виконані нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності вирішують важливе для науки конкретне завдання – вироблення теоретичних положень, які визначають правову природу страхування професійної відповідальності адвоката і вироблення практичних рекомендацій удосконалення законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Тема дисертації є актуальною, її структура є добре продуманою, а матеріал викладений логічно та послідовно. Робота виконана на достатньому теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною.

Дисертація оформлена відповідно до вимог державного стандарту, за своєю структурою та стилем викладу відповідає вимогам МОН України.

Аналіз змісту дисертаційної роботи, друкованих праць за темою дисертації дозволяє зробити висновок, що усі пункти наукової новизни дослідження, належним чином відображено у роботі.

Виходячи із наведеного слід зазначити, що дисертаційне дослідження за своєю актуальністю, новизною та вирішенням проблем дослідження, теоретичним

рівнем та практичною корисністю, достовірністю і обґрунтованістю, одержаних результатів повністю відповідає науковій спеціальності 12.00.10 (судоустрій; прокуратура; адвокатура) та вимогам п.п. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 року зі змінами і встановленим Міністерством освіти і науки України вимогам до кандидатських дисертацій, а її автор – **Лариса Юріївна Чекмарьова** – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій, прокуратура; адвокатура.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Т.Б. Вільчик

Підпис	<i>Вільчик Т.Б.</i>
Засвідчую	<i>[Signature]</i>
Нач.ВК	<i>[Signature]</i>
29. 04. 2021 р.	